

REZIME

Neophodnost i potreba prihvatanja mladih ljudi za razvoj Evrope čiji neodvojivi deo je i naša zemlja kao i naš obrazovni sistem, temelji su definisanja i uspostavljanja evropskih tendencija u oblasti našeg nacionalnog obrazovanja koje treba da se oslanja na postavljene okvire razvoja i ciljeve evropskog obrazovanja. Definisanje ciljeva obrazovanja predstavlja osnovni element u povezivanju evropskih država i pripremi učenika za život u izmenjenim ukupnim uslovima koji nameću objektivno i realno tumačenje istorije, a samim tim i sadržaja u nastavi prirode i društva, koji su značajni za formiranje pojmova o istorijskom razvoju u odnosima srpskog, hrvatskog i bošnjačkog naroda. Sprovedeno istraživanje rađeno je na uzorku od 301. ispitanika srpske, hrvatske i bošnjačke nacionalnosti. Rezultatima je utvrđeno da postoji statistički značajna razlika u stavovima učitelja različitog radnog iskustva prema društvenim sadržajima nastave prirode i društva. Rezultati su pokazali da se učitelji statistički značajno ne razlikuju u stavu prema sadržajima integrisanih prirodnih i društvenih nauka, tako da oni koji imaju viši stepen stručne spreme imaju i pozitivniji stav prema sadržajima nastave. Primenjene su metoda teorijske analize, komparativna metoda i analitičko-deskriptivna metoda, dok je složena i osetljiva struktura istraživanja, uslovlila primenu raznovrsnih istraživačkih tehnika i njima pripadajućih instrumenata. Pored teorijskog rasvetljavanja uloge i značaja važnih koncepata koji su u vezi sa društvenim sadržajima i odnosom učitelja prema njima, u praktičnom smislu, doprinos ovog istraživanja ogleda se u implikacijama značajnih veza među delovanjem različitih faktora u domenu vaspitno-obrazovnih ishoda u zemljama regiona (Srbija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina).

Ključne reči: *analiza društvenih sadržaja, nastava, stavovi, nacionalni identitet, novi pristupi.*

SUMMARY

The necessity and necessity of accepting young people for the development of Europe, of which our country is an inseparable part, as well as our educational system, are the foundations of defining and establishing European tendencies in the field of our national education, which should be based on the set development frameworks and goals of the European of education. Defining the goals of education is a basic element in connecting European countries and preparing students for life in changed overall conditions that impose an objective and realistic interpretation of history, and therefore the content of the teaching of Nature and Society, which are significant for the formation of concepts about historical development in Serbian relations, Croatian and Bosniak people. The conducted research was conducted on a sample of 301 subjects of Serbian, Croatian and Bosniak nationality. The results showed that there is a statistically significant difference in the attitudes of teachers with different work experience towards the social content of teaching nature and society. The results showed that teachers statistically do not differ significantly in their attitude towards the contents of integrated natural and social sciences, so that those who have a higher degree of professional education also have a more positive attitude towards the contents of teaching. The method of theoretical analysis, the comparative method and the analytical-descriptive method were applied, while the complex and sensitive structure of the research necessitated the application of various research techniques and related instruments. In addition to the theoretical elucidation of the role and importance of important concepts related to social content and the teacher's attitude towards them, in a practical sense, the contribution of this research is reflected in the implications of significant connections between the action of various factors in the field of educational outcomes in the countries of the region (Serbia, Croatia and Bosnia and Herzegovina).

Keywords: *social content analysis; teaching; attitudes, national identity, new approaches.*

DORĐE L. CVIJANOVIĆ

Osnovna škola „Slobodan Bajić Paja“
Sremska Mitrovica
cvijanovicdj@gmail.com

ALEKSANDAR P.

JANKOVIĆ

Univerzitet u Novom Sadu,
Pedagoški fakultet u Somboru

DEJAN S. SAVIČEVIĆ

Visoka škola strukovnih studija za
vaspitače i informatičare Sremska
Mitrovica

**STAVOVI UČITELJA RAZLIČITOG
NACIONALNOG IDENTITETA PREMA
SADRŽAJIMA NASTAVE PRIRODE I DRUŠTVA
ZNAČAJNIM ZA FORMIRANJE ODNOSA
SRPSKOG, HRVATSKOG I BOŠNJAČKOG NARODA**

*ATTITUDES OF TEACHERS OF DIFFERENT NA-
TIONAL IDENTITIES TOWARDS THE TEACHING
CONTENTS OF NATURE AND SOCIETY
SIGNIFICANT FOR THE FORMATION OF THE
RELATIONSHIPS OF THE SERBIAN, CROATIAN AND
BOSNIAN PEOPLE*

Uvod

Učenici u školu dolaze sa određenim fondom opažaja i utisaka o spoljašnjoj sredini i društvenom životu koji ih okružuje. Već u prvom razredu oni počinju da se upoznaju i sa gradivom o prošlosti. Međutim, dečije poimanje u tom dobu zasnovano je na empiriji, te je izvoršte većine pojmova u čulnim saznanjima - u onome što se videlo, slušalo, gledalo, doživelo, posmatralo. Nasuprot tome, predstave o prošlosti bitno se razlikuju od prostih čulnih odraza, što uslovljava činjenicu da je prošlost za decu apstraktna i teško shvatljiva. Ona za njih predstavlja nepodeljeno znanje o vremenu koje je neodređeno daleko i neodređeno dugo traje. Pa ipak, učeničko poimanje prošlosti je osnova za dalju izgradnju čitavog sistema pojmova o istorijskoj nauci. Kao materijalno nepostojeća i prevashodno pristupačna razumu i mašti, prošlost se suštinski odražava u ljudskoj svesti i svoje sadržaje uobličava posredstvom mišljenja, kao i upotrebom jasno definisanih i preciznih pojmova. Zadatak školske nastave je da kod učenika uspešno formira osnovne istorijske pojmove i razvije takav kategorijalni aparat, koji će mladoj generaciji omogućiti racionalno poimanje prošlosti (Dimić, 1997).

S obzirom na to da se pojedini aspekti obrazovno-vaspitne problematike u regionu iz kompleksnih razloga nisu u bližoj prošlosti temeljnije proučavali, danas postoji potreba da se detaljnije i podrobnije istraže međusobne predstave, misli, odnosi, osećanja, opažanja i ponašanja nosilaca obrazovnih i vaspitnih procesa susednih naroda, tematski konkretno – učitelja srpske, hrvatske i bošnjačke nacionalnosti. Nekada su stavovi kod učitelja smatrani trajnijim i doslednijim načinom mišljenja, osećanja i ponašanja prema objektu stava (Milas, 2004), ali istraživanja su ukazala na njihovu manju otpornost i stabilnost

tokom vremena u odnosu na tradicionalno viđenje (Schwarz & Bohner, 2001). Uticaj stava na odnose i ponašanje nije uvek dosledan (Bohner & Wänke, 2002). Istraživanja svojim dometima, analitičkim i kritičkim pristupom, preispitiju stavove učitelja uporedo proučavajući obrazovne sisteme zemalja u regionu.

Poznavanje, razumevanje i prihvatanje drugih naroda i njihovih kultura, prepoznato je kao nezaobilazna vrednost u budućnosti. Od suštinske važnosti je saznanje da učenje o drugim kulturama vodi, pre svega produblivanju znanja i razumevanju sebe i sopstvene kulture. To sve za posledicu ima pozitivan uticaj na multikulturalnost, toleranciju i potrebu za (su)životom sa narodima različite etničke pripadnosti.

U manjoj ili većoj meri stavovi neposredno utiču na motivaciju zaposlenih i posredno na organizaciju važnih rezultata rada (Jerneić i Kutleša, 2012). Na taj način se učenicima, pored znanja, postavlja osnova za formiranje i razvoj stavova prema nastavi prirode i društva, odnosno nastavnim sadržajima u okviru ovog predmeta, a putem njih nastaju i šire implikacije na razvoj društvene svesti učenika. Radna motivacija zaposlenih, koja je pod uticajem različitih organizacionih fenomena i ishoda, veoma je bitna u ovom procesu (Van Yperen & Van de Vliert, 2003).

Svrha istraživanja u ove tri (Srbija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina) istorijski, kulturno, teritorijalno i po mnogo čemu drugom povezane zemlje, ogleda se u potrebi da se kroz međusobnu percepciju dođe do saznanja i utvrdi da li postoji statistički značajna razlika u stavovima učitelja različitog radnog iskustva prema društvenim sadržajima nastave prirode i društva i da li se učitelji statistički značajno razlikuju u stavu prema sadržajima integrisanih prirodnih i društvenih nauka, tako da oni koji imaju viši stepen stručne sprema, imaju i pozitivniji stav prema sadržajima nastave.

Važno je istraživati navedene segmente vezane za nastavni proces da bi se, u krajnjim ishodima, kvalitet nastave približio savremenim tendencijama obrazovnog sistema naprednih zemalja Evropske Unije, te da bi mladi iskazivali pozitivne stavove o miroljubivom i saradničkom rešavanju sukoba u pogledu problema različitosti, što su zaključili i Uzelac i Žakman (2000). U tom procesu izuzetno su bitni pedagoško-psihološki rad i stavovi učitelja, koji se interpretiraju kroz sve nastavne predmete u razrednoj nastavi, a posebno u nastavi prirode i društva, gde se obrađuju integrisani nastavni sadržaji. Učitelj ima ulogu organizatora, čoveka koji motiviše, podstiče, usmerava, prati rad učenika.

Obrazovanje treba da doprinese oporavku i obnovi društva, uz „stalnu društvenu podršku i brigu za efikasnost i kvalitet obrazovnog sistema“ (Sučević i sar., 2013: 27). O dvostrukoj prirodi obrazovanja, konstruktivnoj i destruktivnoj, u društvima koja imaju iskustvo sukoba baziranog na etničkim podelama, govori se kao o dva lica obrazovanja.

Sadržaji i vrednosti u nastavi prirode i društva, koji se promovišu u obrazovnom sistemu, imaju važne implikacije po celo društvo, jer će činjenice koje učenici uče o svojoj kulturi, jeziku i istoriji imati bitnu ulogu u oblikovanju njihovog odnosa prema sebi i drugima. U tom smislu „reč je o promovisanju i organizaciji nastave na znatno fleksibilnijoj osnovi u okviru koje će se težište pomeriti od kolektivnog poučavanja ka individualizovanom angažovanju rada i učenja“ (Mijanović, 2009: 195).

Nedovoljna istraživanja u bližoj prošlosti u pogledu tumačenja stavova kod učitelja u regionu prema društvenim nastavnim sadržajima na nivou učenika mlađeg osnovnoškolskog uzrasta, otvorila su istraživački prostor da se ovim radom ispituju kvalitet i naučna utemeljenost stavova učitelja prema nastavnim sadržajima, prodirući u nastavne programe i uporedo proučavajući obrazovne sisteme zemalja u regionu.

Metodološki okvir istraživanja

Problem i predmet istraživanja

Osnovni problem u ovom istraživanju formulisani su pitanjem: *Kakvi su stavovi i kakav je uticaj učitelja različite etničke pripadnosti prema društvenim sadržajima nastave prirode i društva?* S obzirom na važnost, ulogu i uticaj stavova učitelja prema nastavnim sadržajima u vaspitno-obrazovnom procesu učenika i s obzirom na značaj učitelja, kao modela za identifikaciju i razvoj ličnosti učenika, očekuje se da će stavovi učitelja u velikoj meri da se projektuju na učenike i da će da utiču na formiranje i razvoj stavova učenika. Kao osnovne implikacije ovog transfera javiće se mogućnosti za unapređenje i razvoj pozitivnog odnosa prema čoveku i društvu, bez obzira na njihovu posebnost i različitost.

Na osnovu postavljenog problema, predmet istraživanja fokusiran je na stavove učitelja prema društvenim sadržajima nastave prirode i društva. Predmetom istraživanja obuhvaćene su veze i odnosi između društvenih sadržaja nastavnog predmeta *Priroda i društvo* i stavova učitelja različite etničke pripadnosti o realizaciji ovih nastavnih sadržaja. Imajući u vidu, pred izazovima novog vremena, karakteristike nastavnog predmeta *Priroda i društvo*, kao i kompetentnost učitelja za izvođenje nastave u okviru nastavnog predmeta *Priroda i društvo*, pokušaće se utvrditi i odgovoriti na pitanja koja proizlaze iz ove problematike. Reč je o pitanjima koja se nužno nameću kao potreba za produbljenijim istraživanjem svakog od mogućih faktora za koje se može pretpostaviti da bi mogli biti od uticaja na stavove učitelja prema integrisanim sadržajima nastave prirode i društva.

Cilj i zadaci istraživanja

Osnovni cilj istraživanja odnosi se na utvrđivanje stavova i uticaja učitelja različite etničke pripadnosti prema realizaciji društvenih sadržaja nastave prirode i društva. Ovo istraživanje će u teorijsko-empirijskom pogledu biti usmereno na to da se dođe do naučno utemeljenih podataka o razvijaju i formiraju predstave o sopstvenom narodu i drugim narodima obuhvaćenim ovim istraživanjem. Praktični cilj zasniva se na razjašnjenju ključnih problema i tema u vezi sa formiranjem i razvijanjem stavova učitelja prema društvenim nastavnim sadržajima predmeta *Priroda i društvo*, kao i mogućnošću njihovog uticaja, a koji će da unaprede značajne segmente obrazovno-vaspitanog procesa.

Iz prethodno formulisanih cilja proističu sledeći zadaci koji se trebaju istražiti:

- Utvrđivanje sličnosti i razlika u stavovima prema društvenim sadržajima nastave prirode i društva učitelja iz Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, a u zavisnosti od dužine radnog staža;
- Ispitivanje uticaja obrazovnog nivoa učitelja različite etničke pripadnosti na realizaciju sadržaja integriranih prirodnih i društvenih nauka.

Hipoteze istraživanja

U skladu sa strukturisanim istraživačkim ciljevima i zadacima, a na osnovu postavljenog problema u istraživanju, definisane su i osnovne hipoteze istraživanja.

Prva hipoteza glasi: *Postoji statistički značajna razlika u stavovima učitelja različitog radnog iskustva prema društvenim sadržajima nastave prirode i društva.*

Druga hipoteza formulisana je na sledeći način: *Učitelji se statistički značajno razlikuju u stavu prema sadržajima integriranih prirodnih i društvenih nauka, tako da oni koji imaju viši stepen stručne spreme, imaju i pozitivniji stav prema sadržajima nastave.*

Istraživačke metode, tehnike i instrumenti

Priroda, problem, cilj i zadaci, uticali su na izbor i primenu metoda u ovom istraživanju, a sve u skladu sa postavljenim hipotezama. Njihov izbor je uslovljen i opštim metodološkim pristupom u ovom istraživanju, kao i odgovarajućim metodološkim zahtevima. Dominantno su korišćene: metoda teorijske analize, analitičko-deskriptivna metoda i komparativna metoda. Razlog za primenu navedenih metoda leži u tome što je problem istraživanja veoma složen i osetljiv.

Struktura istraživanja i osetljivost problema istraživanja usloveli su primenu raznovrsnih istraživačkih tehnika i njima pripadajućih instrumenata. Za dobijanje podataka korišćen je anketni upitnik Likertovog tipa, konstruisan na osnovu postavljenog problema istraživanja. Ispitanici (učitelji različite etničke pripadnosti) su imali pred sobom skalu stavova, koja se sastojala od niza tvrdnji posvećenih različitim aspektima pojedinog stava, i zadatak da za svaku tvrdnju izraze stepen svog slaganja ili neslaganja, zaokruživanjem jednog od pet ponuđenih odgovora na petostepenoj skali. Svaki odgovor ispitanika se bodovao na određeni način, a zatim je sabiranjem bodova za svaku tvrdnju dobijen ukupan skor kojim je izražen stav ispitanika, u određenoj meri pozitivan ili negativan prema objektu stava. Analiza i obrada empirijskih podataka, koji su prikupljeni tokom praktičnog iskustvenog istraživanja, vršena je korišćenjem programa jedne od verzija softverskog paketa SPSS, za statističku obradu podataka, postupcima deskriptivne statistike i statistike zaključivanja. Varijable su bile raspoređene i naznačene prema pojedinim segmentima istraživanja. Anketni upitnik sadržao je ajteme podeljene u subskele. Subskele su bile proporcionalne za svaki istraživački segment. Pouzdanost korišćenih skala proverena je pomoću koeficijenta unutrašnje pouzdanosti *Cronbachov alpha*. Za korelacionu analizu korišćen je parametrijski *Pearsonov* koeficijent korelacije i izvršena je analiza linearne regresije, da bi se dodatno objasnila korelacija između pojedinačnih varijabli. Radi lakšeg tumačenja i interpretacije podaci su prikazani i tabelarno.

Uzorak ispitanika

Ispitivanjem su obuhvaćeni učitelji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Gradovi u kojima je vršeno istraživanje (Sremska Mitrovica, Vukovar, Tuzla) odabrani su po principu sličnosti u pogledu veličine i broja stanovnika. Ovi gradovi predstavljaju administrativne, političke, ekonomske i kulturne centre svojih država. Ispitivanje je sprovedeno tehnikom anketiranja, u grupama ispitanika čiji je broj iznosio od 15 do 25. Proces anketiranja trajao je u proseku 30 minuta. Išlo se na prigodan uzorak, adekvatan za statističku obradu podataka i primeren potrebama ovog istraživanja, s obzirom na to da se nije moglo raspolagati reprezentativnim, već namernim uzorkom. Uzorak je okvirno brojao sto učitelja iz svake republike, ukupno 301 ispitanik, od toga 56 ispitanika muškog pola (18.6%) i 245 ispitanika ženskog pola (81.4%).

REZULTATI

Na osnovu postavljenog problema u ovom istraživanju definisane su i pretpostavke istraživanja. Prva je glasila: *Postoji statistički značajna razlika u stavovima učitelja različitog radnog iskustva prema društvenim sadržajima nastave prirode i društva.*

U tabeli 1 prikazana je struktura uzorka vezana za radni staž.

Tabela 1
Opis uzorka

<i>Radni staž</i>	<i>broj</i>	<i>AS</i>	<i>SD</i>
<i>Do 10 godina</i>	66	55.2727	7.08529
<i>Od 10-20 god.</i>	117	52.9316	5.50662
<i>Više od 20 god.</i>	111	53.1982	7.65247

Legenda: AS – aritmetička sredina; SD – standardna devijacija

Da bi se proverila prva pretpostavka poređeni su skorovi svake od tri grupe pojedinačno svrstane prema dužini radnog staža. Ukupno je 66 učitelja imalo do 10 godina staža u struci, između 10 i 20 godina radnog staža imalo je 117 učitelja, a sa više od 20 godina staža obuhvaćeno je 111 učitelja. Prosečan rezultat koji su ispitanici ostvarili pokazuje da su između poređenih grupa postigli najviši skor ispitanici koji su ostvarili ukupan radni staž do 10 godina (55,27). Nešto niži skor postigli su ispitanici sa radnim iskustvom dužim od 20 godina (53,20), a najniži skor ostvarili su učitelji sa ostvarenim stažom između 10 i 20 godina (52,93). Sličnosti i razlike među skorovima mogu se videti pregledom aritmetičke sredine na osnovu podataka u tabeli 1. Da bi se utvrdilo da li postoji statistički značajna

razlika između učitelja sa različitim radnim stažom, urađena je analiza varijanse i rezultati pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika između navedenih grupa (Tabela 2).

Tabela 2
 Rezultati analize varijanse

<i>Veličina F-testa</i>	<i>Statistička značajnost</i>
2.799	.063

S obzirom na to da je rezultat na granici značajnosti, urađena je dodatna analiza. Nakon izvršene „*Post Hoc*“ analize navedenog odnosa, utvrđeno je da postoji statistički značajna razlika između učitelja koji imaju najmanje iskustva u radu (do 10 godina), u odnosu na one koji imaju između 10 i 20 godina radnog staža i onih koji imaju preko 20 godina radnog staža. Dakle, učitelji iz prve grupe postižu statistički značajno veće skorove na skali sadržaja nastave prirode i društva u odnosu na druge dve grupe. Statistička značajnost prikazana je u tabeli 3.

Tabela 3
 Rezultati „*Post Hoc*“ analize.

<i>Državljanstvo</i>	<i>Razlika između grupa</i>	<i>Statistička značajnost</i>
<i>Do 10 god. Od 10-20 god.</i>	2.34110*	.025
<i>Više od 20 god.</i>	2.07453*	.049
<i>Od 10-20 god. Do 10 god.</i>	-2.34110*	.025
<i>Više od 20 god.</i>	-.26657	.766
<i>Više od 20 god. Do 10 god.</i>	-2.07453*	.049
<i>Od 10-20 god.</i>	.26657	.766

Prva pretpostavka je potvrđena, tako da: *Postoji statistički značajna razlika u stavovima učitelja različitog radnog iskustva prema društvenim sadržajima nastave prirode i društva.*

Druga analizirana pretpostavka odnosila se na stavove učitelja različitog obrazovanja. Pretpostavljeno je *da se učitelji statistički značajno razlikuju u stavu prema sadržajima integriranih prirodnih i društvenih nauka, tako da oni koji imaju viši stepen stručne spreme, imaju i pozitivniji stav prema sadržajima nastave.*

Tabela 4
Opis uzorka.

<i>Obrazovanje</i>	<i>broj</i>	<i>AS</i>	<i>SD</i>
<i>VŠS</i>	65	53.0462	6.96067
<i>VSS</i>	205	53.3463	6.73606
<i>Postdiplomsko</i>	25	56.0400	6.79142

Legenda: AS – aritmetička sredina; SD – standardna devijacija

U prethodnoj tabeli (Tabela 4) prikazani su prosečni rezultati učitelja sa različitim stepenom obrazovanja. Visoki stepen stručne spreme, od ukupno ispitanih 295 učitelja, imalo je 205 ispitanika. Viši stepen stručne spreme imalo je 65, a postdiplomsko obrazovanje 25 učitelja. Između poređenih grupa najviši skor su postigli učitelji sa završenim postdiplomskim studijama (56,04). Slične skorove postigli su učitelji visokog obrazovanja (53,35) i učitelji višeg obrazovanja (53,05), što se može videti pregledom aritmetičke sredine.

Tabela 5
Rezultati analize varijanse.

<i>Veličina F-testa</i>	<i>Statistička značajnost</i>
1.946	.145

Analiza navedenog odnosa pokazala je da: *Ne postoji statistički značajna razlika između učitelja različitog stepena stručne spreme i stava prema sadržajima nastave*, što se može videti iz tabele 5. Samim tim druga pretpostavka nije potvrđena.

Međutim, na ovom mestu je važno napomenuti da je uzorak učitelja koji su završili postdiplomske studije veoma mali i dobijeni rezultat se mora uzeti sa rezervom.

DISKUSIJA I ZAKLJUČCI

Rezultati analize odnosa etničke pripadnosti učitelja i društvenih sadržaja nastave prirode i društva odnosili su se na učitelje srpskog, hrvatskog i bošnjačkog etniciteta, radno zaposlene u tri susedne republike određenog regiona bivše zajedničke države Jugoslavije, republike u kojima su uspostavljeni društveni odnosi, društvene uloge i status svakog pojedinca.

Kada je u pitanju radni staž učitelja, prva pretpostavka koja je postavljena glasila je: *Postoji statistički značajna razlika u stavovima učitelja različitog radnog iskustva prema društvenim sadržajima nastave prirode i društva.*

Strukturom uzorka vezanom za radni staž predstavljeno je 66 učitelja koji su imali do 10 godina radnog staža u struci. Najveći broj ispitanika imao je između 10 i 20 godina

radnog staža, njih ukupno 117, a više od 20 godina radnog staža imalo je 111 učitelja obuhvaćenih anketnim upitnikom, što je neznatno više od broja učitelja koji su imali između 10 i 20 godina staža u struci.

Da bi se utvrdilo da li postoji statistički značajna razlika između učitelja sa različitim radnim stažom, urađena je analiza varijanse i rezultati pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika (.063) između navedenih grupa (videti tabelu 2).

S obzirom da je rezultat na granici značajnosti, urađena je dodatna analiza. Nakon izvršene „*Post Hoc*“ analize navedenog odnosa (videti tabelu 3) utvrđeno je da postoji statistički značajna razlika između učitelja koji imaju najmanje iskustva u radu (do 10 godina), u odnosu na one koji imaju između 10 i 20 godina radnog staža i onih koji imaju preko 20 godina radnog staža. Dakle, učitelji iz prve grupe postižu statistički značajno veće skorove na skali sadržaja nastave prirode i društva u odnosu na druge dve grupe. Prva pretpostavka je potvrđena, tako da: *Postoji statistički značajna razlika u stavovima učitelja različitog radnog iskustva prema društvenim sadržajima nastave prirode i društva.*

Razlog potvrđenosti hipoteze može se sagledati i poređenjem dobijenih rezultata sa istraživanjem provedenim 2014. godine u osnovnim školama u Republici Hrvatskoj. Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi stavove učitelja o korišćenju modernih tehnologija u nastavi, kao i da se utvrdi da li postoje razlike u stavovima učitelja u odnosu na dužinu radnog staža. Raspon staža kretao se od dva meseca do 43 godine. Varijabla *radni staž* kodirana je na takav način da su učitelji podeljeni u dve kategorije u odnosu na godine staža. Prva grupa uključila je one koji su imali do 12 godina radnog staža, a u drugu grupu svrstani su oni koji su imali više od 12 godina staža. Ovakva podela u dve grupe napravljena je jer je 48,7% ispitanika imalo 12 ili manje godina radnog iskustva. Podelom su dobijene dve grupe uporedive po veličini. Značajne razlike dobijene su na subskali: *korisnost modernih tehnologija u nastavnom procesu*. Učitelji sa manje radnog staža, odnosno učitelji koji su imali do 12 godina staža, procenili su značajno višom korisnost modernih tehnologija u poređenju sa onima koji su imali više od 12 godina staža. Primer dobre prakse korišćenja moderne tehnologije na časovima srpskog jezika, matematike i prirode i društva, pokazali su učitelji ispod 12 godina radnog staža, koji su koristili modernu tehnologiju radi motivisanja, razvijanja kreativnog i kritičkog mišljenja učenika, razvijanja veština na rešavanju saradničkih problema, analitičkog pristupa radu i sposobnosti da se načini pravilan izbor.

Stručna praksa izuzetno snažno deluje na oblikovanje pedagoških uverenja učitelja. Studije koje se bave stavovima učitelja različitog radnog iskustva su relativno retke, uglavnom novijeg datuma (Farrell, 2003; Kumazawa, 2013; Ruohotie-Lyhty, 2013).

Preporuka za dodatno istraživanje je da se sličnom pretpostavkom, kao što je glasila prva hipoteza, proširi struktura uzorka na više grupa učitelja, između kojih će minimalna razlika prema radnom stažu iznositi 5, a maksimalna 10 godina, jer je raspon između učitelja sa stažom od 20 do 40 godina radnog iskustva dosta širok, a i dvostruko duži u odnosu na prve dve posmatrane grupe učitelja, koji su ostvarili između 0 i 10 godina staža, odnosno između 10 i 20 godina rada u struci, što navodi na zaključak da dobijene vrednosti mogu biti neprecizne.

Druga u nizu razlika koja je analizirana je između učitelja različitog obrazovanja. Uspješno funkcionisanje sistema osnovnog obrazovanja, s obzirom na psihofizičke i druge karakteristike učenika mlađeg školskog uzrasta, najviše je povezano sa ulogom i kvalitetom profesionalnih kompetencija učitelja. Budući da postoji mnogo otvorenih pitanja u teoriji i praksi obrazovanja učitelja, autori ističu značaj zasnovanosti obrazovanja učitelja na akademskim znanjima i znanjima edukacijskih nauka. U savremenom društvu obrazovanje postaje ključni razvojni resurs. Na promenu profesionalnih funkcija učitelja u procesu nastave uticaj je ostvario preobražaj postindustrijskog u informatičko društvo (društvo znanja), u kome je znanje prepoznato kao osnovni razvojni resurs, što daje izuzetan značaj oblasti obrazovanja u novim razvojnim strategijama. Uloga učitelja time postaje težom i odgovornijom, kao što zahtevaju i nove profesionalne kompetencije učitelja, koje on može uspešno razviti ukoliko je dovoljno edukovan. Prethodno izrečeno je navelo na potrebu za drugom hipotezom. Pretpostavljeno je da se *učitelji statistički značajno razlikuju u stavu prema sadržajima integrisanih prirodnih i društvenih nauka, tako da oni koji imaju viši stepen stručne spreme, imaju i pozitivniji stav prema sadržajima nastave.*

Opisom uzorka predstavljeno je 65 ispitanika koji su u momentu popunjavanja anketnog upitnika imali višu stručnu spremu. Najveći broj ispitanika imao je visoku stručnu spremu (njih 205), a 25 učitelja završilo je poslediplomske studije. Analiza navedenog odnosa pokazala je da: *Ne postoji statistički značajna razlika između učitelja različitog stepena stručne spreme i stava prema sadržajima nastave*, što su potvrdili rezultati analize varijanse statističkom značajnošću od .145 (videti tabelu 5). Samim tim druga hipoteza nije potvrđena.

Autori koji su se bavili problemom obrazovanja učitelja u prethodnom vremenskom periodu (Gajić, 2009; Gobo, 2008; Rosić, 2009), saglasni su u sledećim ocenama: primetan je nedostatak ciljeva, koordinacije i koherentne sistemske politike profesionalnog razvoja učitelja, kao i dominacija zastarelih pedagoških koncepata na fakultetima koji obrazuju učitelje, pri čemu se još uvek traga za optimalnim modelom unapređenja kvaliteta pedagoške prakse. Analiza kurikuluma, sadržaja predmeta, kao i uvid u praksu, pokazuju da je obrazovanje učitelja u priličnoj meri zasnovano na tradicionalnoj pedagoškoj doktrini, te da učitelji iskazuju znatno veće zanimanje za obrazovanjem u odnosu na obrazovanje koje im je ponuđeno. Istraživanjem (Gobo, 2008) je utvrđeno da postoji statistički značajna razlika između mišljenja učitelja o implementaciji školskog obrazovanja u idealnim i aktuelnim uslovima. Treba reći i to da se pedagoški koncept obrazovanja budućih učitelja nije znatnije usavršio u poslednjih 20 godina (Gajić, 2006), što navodi na zaključak da učitelji imaju slično razvijene kompetencije bez obzira na stepen stručne spreme, te im se u tom smislu stavovi prema sadržajima nastave ne razlikuju značajno.

Druga pretpostavka nije imala pretenzije da se bavi sveobuhvatnim problemom inoviranja obrazovanja učitelja, već da skrene pažnju na značaj formiranja stavova u odnosu na stepen stručne spreme. Analizirajući dosadašnje studije istraživanja (Borg, 2011; Marx i sar., 1994), može se konstatovati da u gotovo svim područjima obrazovanja postoji statistički značajna razlika u stavu prema sadržajima nastave u odnosu na stepen stručne

spreme nastavnog kadra, tako da oni koji imaju viši stepen stručne spreme, imaju i pozitivniji stav prema sadržajima nastave. Ako se ide još dalje i izađe se iz uže oblasti vaspitno obrazovne struke, te se problem posmatra u širim okvirima, upoređujući istraživanja u nastavi sa istraživanjima van prosvetne delatnosti, dobijeni podaci su približno isti, i rezultati govore da u gotovo svim oblastima rada viši stepen stručne spreme ima prevagu u odnosu na niži stepen, u pogledu formiranja pozitivnijih stavova prema određenim elementima u nastavnom procesu, odnosno prema elementima procesa rada u proizvodnim i neproizvodnim delatnostima. Prema tome, može se izraziti sumnja na dobijene rezultate obuhvaćene drugom hipotezom i krajnji zaključak do koga se došlo ispitivanjem ove pretpostavke, treba posmatrati sa određenom rezervom.

Međutim, na ovom mestu je važno još napomenuti da je uzorak učitelja koji su završili poslediplomske studije veoma mali (7,5%), te se može samo pretpostaviti sledeće: da je uzorak bio veći i razlika bi dostigla statističku značajnost.

Svakako bi bilo vrlo inspirativno proučiti ovaj odnos detaljnije i izvršiti dalja ispitivanja na adekvatnom uzorku.

Literatura:

- Bohner, G., & Wänke, M. (2002). *Attitudes and attitude change*. East Sussex, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland: Psychology Press.
- Borg, S. (2011). The impact of in-service teacher education on language teachers' beliefs. *System*, 39, 370–380.
- Димић, Љ. (1997). *Енциклопедија српске историографије*, Београд: Стубови културе, стр. 352.
- Farrell, T. S. C. (2003). Learning to teach English language during the first year: Personal influences and challenges. *Teaching and Teacher Education*, 19, 95–111.
- Гајић, О. (2006). *Европске димензије промена образовног система у Србији*. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за педагогију, стр. 135-146.
- Гајић, О. (2009). Изазови професионалног образовања наставника у европској различитости. У Зборнику *Унапређење образовања учитеља и наставника* (стр. 69-76). Јагодина: Педагошки факултет.
- Гобо, А. (2008). Образовање учитеља/ наставника у склопу управљања људским потенцијалима у школи. *Одгојне знаности*, Вол. 10, Но. 2, стр. 369-381.
- Јернеић, Ж., и Кутлеша, В. (2012). Ставови према раду, радни учинак и намера да напусте организацију са научницима. *Савремена психологија*, 15 (1), 43-64.
- Kumazawa, M. (2013). Gaps too large: Four novice EFL teachers' self-concept and motivation. *Teaching and Teacher Education*, 33, 45–55.

- Marx, R. W., Blumenfeld, P. C., Krajcik, J. S., Blunk, M., Crawford, B., Kelly, B. & Meyer, K. M. (1994). Enacting project-based science: Experiences of four middle grade teachers. *The Elementary School Journal*, 94 (5), 517–538.
- Мијановић, Н. (2009). Индивидуализована настава као основна дидактичка парадигма школе будућности. У: *Будућа школа (зборник радова II)*. (стр. 146-152). Београд: Српска академија образовања.
- Милас, Г. (2004). *Личност и друштвени ставови. Јастребарско*, Република Хрватска: Наклада Слап.
- Росић, В. (2009). Образовање учитеља и одгојитеља. *Методички обзори: часопис за одгојнообразовну теорију и праксу*, Вол. 4, 1-2, Но. 7-8.
- Ruohotie-Lyhty, M. (2013). Struggling for a professional identity: Two newly qualified language teachers' identity narratives during the first years at work. *Teaching and Teacher Education*, 30, 120–129.
- Schwarz, N. & Bohner, G. (2001). The construction of attitudes. U A. Tesser, & N. Schwarz (ur.), *Intrapersonal Processes - Blackwell Handbook of Social Psychology* (str. 436-457). Oxford, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland: Blackwell.
- Сучевић, В., Сакач, М. и Булатовић, А. (2013). Курикулум у функцији квалитетног основног образовања-отварање простора за аутономију школа. *Методички обзори*, Вол.8; Но17, 15-28.
- Uzelac, S. and Zakman, V. (2000). Young people in conflict, In: *Young people in the risk society*. (pp. 177-183). Ljubljana: Munistry of Education.
- Van Yperen, N. W. & Van de Vliert, E. (2003). Where intrinsic job satisfaction fails to work: National moderators of intrinsic motivation. *Journal of Organizational Behavior*, 24(2), 159-179.